

2. Лейтин Д. Теория политической идентичности // Этническая мобилизация и межэтническая интеграция. – М., 1999.
3. Мейборн-Льюис Д. Демократия, тоталитаризм и этнический плюрализм // Расы и народы. Ежегодник 24-й: Современные этнические и расовые проблемы. – М., 1997.
4. Мертес М. Немецкие вопросы – европейские ответы. – М., 2001.
5. Панарин А.С. Национализм в СНГ: Мировоззренческие истоки // Свободная мысль. – 1994. – №5.
6. Флере С. Причины распада бывшей Югославии: взгляд социолога // Социс. – 2003. – №5.
7. Хабермас Ю. Гражданство и национальная идентичность // Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность: Московские лекции и интервью. – М., 1995.
8. Elazar D.J. Federal Systems of The World // A Handbook of Federal, Confederate and Autonomy Arrangements / Ed. by D.J.Elazar. – Essex, 1991. – P.11.
9. Giddens A. The Constitution of Society. – Cambridge, 1989.
10. Gurr T. Why Do Minorities Rebel? // Federalism against Ethnicity? / Ed. by G.Bachler. – Zurich, 1997.
11. Krisberg L. Social Conflicts. – Prentice Hall, 1982.
12. Lipshutz R.D. Seeking a State of One's Own: An Analytical Framework of Assessing Ethnic and Sectarian Conflicts // The Myth of "Ethnic Conflict".
13. Rokkan S. Introduction: Centers and Peripheries in Western Europe // The politics of Territorial Identity. Studies in European Regionalism / Ed. by S.Rokkan, D.W.Urwin. – Londjn, Beverly Hills, New Delhi, 1982.

O.IVANISHCHAK

POLITYSATION OF ETHNICAL AND NATIONAL PAST

In the article author analyzed some problems of ethnical and national past, their perspectives in the European regionalism, centers and peripheries in Western Europe etc. The article is based on the analytical framework of assessing ethnic and sectarian conflicts.

Key words: *politysation, national past, ethnic and political conflict, region studies, ethnic mobilization, identity.*

УДК 159.922.1

ББК 66.1я2

Олександра Сорокопуд

ГЕНДЕРНА ПАРАДИГМА В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті з'ясовано сутність і ознаки гендерної парадигми в сучасному політичному дискурсі. В основі дослідження – теза про те, що гендерна парадигма проявляє себе як формування нового типу знання на засадах радикальної відмови від певної і стабільної гендерної традиції. Доведено, що специфіка політичного розвитку сприяє розгортанню кожного з цих дискурсів у сучасних спільнотах, унаслідок чого вони відрізняються не просторово-часовою розмірністю, а площинами, що їх актуалізують.

Ключові слова: *гендер, сучасний політичний дискурс, парадигма, недемократичні і демократичні суспільства.*

Сучасний світ характеризується глобальними викликами розвитку людства. Стрімкий розвиток технологій означає також і розвиток нових видів зброї масового знищення. Стратегії зовнішньої політики розвинутих держав розглядають війни як ефективний засіб утвердження власного панування. Продуктами агресивного ринку виступають руйнування озонового шару, парниковий ефект та кислотні дощі. Динаміка протікання цих процесів позначена політичним феноменом маскулінного домінування. У даній статті політика патріархату розглядається як детермінанта політичного розвитку. Актуальність статті зумовлена комплексним

аналізом гендерної парадигми з урахуванням як фемінних, так і маскулінних аспектів політичних відносин. Аналіз динаміки політичного розвитку крізь призму гендерних індикаторів сприяє розширенню підходу до розуміння природи політичної влади та політики загалом.

Об'єктом даного дослідження виступає гендерна парадигма, яка проявляє себе як формування нового типу знання на засадах радикальної відмови від певної і стабільної гендерної традиції, оскільки предметність гендерних практик виявляється в процесі самоорганізації об'єктів пізнання та програмної відмови від бінарних опозицій (чоловіче – жіноче, Захід – Схід

тощо), з наданням основного акценту принципу гендерного плюралізму, який унеможливило існування гендерного канону. Предметом дослідження виступатиме генеза гендерної парадигми в умовах сучасного політичного дискурсу.

Велику увагу генезі гендерної парадигми в сучасному політичному дискурсі надають філософи постмодерну. Зокрема Жан Бодрійяр у своїх статтях апелює до декларативності традиційних цінностей лібералізму. На його думку, сучасне суспільство – це суспільство маси, в якому ідентичність формується за канonom, а політичний процес приречений на занепад. Мішель Фуко вперше переглянув поняття політичної влади, суттєво змінивши його зміст через апеляцію до гендерної ідентичності та сексуальності. Інша постмодерністка, Джудіт Батлер, розробила теорію психіки влади, де вона дослідила механізм використання владою приватних, інтимних чуттєвих переживань суб'єкта, до яких віднесла, зокрема, прив'язаність, розчарування, меланхолію тощо, а також висунула ідею радикальної відмови від міфологізованих ідентичностей як основи політичних рухів. Жак Лакан, Жиль Дельоз та Жак Дерріда апелювали до гендерних відмінностей та їх ролі в процесах деконструкції та філософії мови. Ненсі Фрейджер уперше висунула ідею про відтворення дискурсивної нерівності, яка виражається в ієрархії інституційних форм. Нарешті різні політичні аспекти гендерної парадигми були предметом дослідження таких відомих авторів, як Синтія Епстейн, Керол Джілліган, Джудіт Лорбер, Катаріна Мак-Кінон, Лілліан Рубін та Еріх Гуд. Проблематика патріархату найбільш широко висвітлена у творах радикальних феміністок, зокрема Патрісії Хілл Коллінз та Дженні Морага. В Україні відомими дослідницями гендерної парадигми виступають Ірина Жерьобкіна, Оксана Забужко, Людмила Смоляр, Соломія Павличко та Олена Суслова.

У своєму дослідженні ми виходимо з того, що генезу гендерної парадигми можна розглядати у двох теоретичних площинах політичного дискурсу, а саме недемократичному та демократичному. У кожному разі гендерна проблематика артикулюється по-різному, фактично, ми маємо справу не з єдиним цілісним процесом розвитку знання про гендерні відносини, де кожен наступний етап є своєрідним запереченням попереднього, але з двома актуальними

альтернативами такого розвитку. Недемократичний політичний дискурс, який характеризується домінуванням держави, буття якої розгортається аж до буття політичного загалом, передбачає підміну стану відповідальної свободи людини комплексом колективних табу. За Карлом Поппером та Фрідріхом Хайеком недемократичне суспільство є догматично-авторитарним, що відтворює доісторичні форми тотальної солідарності. З одного боку, гендерна парадигма тут набуває форм історичної завершеності, яка може бути актуалізована тільки в контексті тоталітарного або авторитарного режиму. Наприклад, в ідеологічній праці “Зелена книга” Муаммара Аль-Каддафі, де пропонуються чіткі структурні моделі формування гендерної ідентичності. Пануюча ідеологія знімає проблему індивідуального вибору, пропонуючи натомість слідувати загальноприйнятим догмам: “Спонукаючи жінку виконувати чоловічу роботу – означає посягати на жіночність, даровану їй природою заради необхідності продовження життя. Чоловіча праця пригнічує красу, якою природа наділила жінку для виконання її основного призначення. Жінка не створена для непритаманної для неї праці. Жінка має мати повні права, за винятком права на перетворення у чоловіка і відмову від своєї жіночності” [1, с.118]. Варто зазначити, що регламентація прав жінки так само тоталітарна за своєю суттю, як і доктрина їх абсолютної пріоритетності. “Жінки – пригнічений клас. Наше пригнічення абсолютне, воно впливає на всі аспекти нашого життя. Нас експлуатують як сексуальних об'єктів, як виробників домашніх послуг, дешеву робочу силу. Діючою силою нашого пригнічення ми називаємо чоловіків. Усі чоловіки отримують економічні, сексуальні та психологічні переваги від чоловічого домінування. Усі чоловіки пригнічували жінок” [11, с.598]. У будь-якому разі, недемократичний політичний дискурс сприяє формуванню гендерно забарвленої ідеології, або у формі суспільно виправданої субординації жінок як біологічних істот чоловікам як біологічним істотам, або у формі програми звільнення жінок як класу від чоловіків як класу.

Друга логіка розвитку гендерної парадигми апелює до демократичного дискурсу. Звичайно, ми свідомі того, що зміст категорії “демократія” нерозривно пов'язаний із цілою низкою теоретичних проблем. У нашому випад-

ку мова йде про межі демократичного дискурсу, динаміку протікання демократичного режиму і, нарешті, ідеологію лібералізму як підґрунтя демократичного врядування.

Метою демократії можемо вважати уповноваження народу, надання йому суверенної влади на урядування. Таким чином, за Віденською декларацією, народ суверенний і вільний “визначати свої власні політичні, економічні, соціальні і культурні системи” [4]. З іншого боку, метою прав людини є уповноваження індивідів, що надає їм антидемократичного характеру, оскільки вимога того, аби кожна особа мала певні блага та можливості, суттєво обмежує поле політичних і економічних практик. Отже, демократичний дискурс артикулюється в площині між уповноваженням народу, з одного боку, та дотриманням прав людини – з іншого, адже, за Джеком Доннелі, “демократична логіка уповноваження народу знову ж підпорядковується субстантивній, заснованій на правах логіці, яка встановлює межі того, що народ або його представники можуть легітимно робити” [7, с.1078]. Така теоретична конструкція дозволяє нам аналізувати гендерну парадигму крізь призму досвіду окремої особистості. Тут варто почати з того, що концепція прав людини передбачає рівний доступ до благ та можливостей усіх людей, незалежно від віку, соціального статусу чи статі. Саме тому розвиток гендерної парадигми передбачає викорінення гендерної дискримінації та встановлення справедливого гендерного порядку. Проблема в тому, що демократичний дискурс детермінується динамікою патріархальної влади. На думку Роберта Коннелла, патріархат втілюється в чотирьох діючих стратегіях: гегемонії – домінування конкретного типу маскулінності в суспільстві через концентрацію інституційної влади в її носіїв, субординації – підпорядкування одних маскулінних ідентичностей іншим, наприклад геїв гетеросексуалам, співучасті – отримання патріархальних дивідендів від приналежності до домінантної групи, та маргіналізації – обмеження можливостей для реалізації через неприналежність до домінантної групи [9, с.62]. Перелічені стратегії не тільки ефективно реалізуються в умовах демократичного дискурсу, але й детермінують його розвиток. На практиці це означає, що в сучасних демократичних країнах Західної Європи та Північної Америки інституційна та економічна влада сконцентрована в руках невеликих віднос-

но загальної кількості населення груп чоловіків, які діють у межах правового поля й часто висловлюють свою підтримку реалізації прав людини, але, поряд із тим, становлять домінантну групу, яка субординує та маргіналізує всі інші групи суспільства. Однак специфіка демократичного дискурсу в тому, що вже своїм існуванням від створює виклик існуючому status quo. Його зміна відповідає інтересам народу, оскільки веде до більш справедливого розподілу ресурсів, з одного боку, а з іншого – інтересам індивіда, оскільки вона сприяє встановленню справедливого гендерного порядку. Звісно, це – ідеальна модель демократичної зміни системи. У цьому контексті якості та інтенсивність трансформації гендерних конфігурацій демократичних практик слугуватимуть критеріями ефективності розвитку гендерної парадигми.

Ще один вимір гендерної парадигми в умовах демократичного дискурсу – індивідуальний. Якщо погодитися з Майклом Кімелом, що “гендер – не властивість індивідів, прищеплена їм у ході соціалізації, а сукупність відношень, які складаються в ході наших соціальних взаємодій одне з одним і в рамках гендерованих інституцій, формально-організаційна динаміка яких відтворює нерівність і породжує гендерні відмінності” [8, с.410], то потрібно визнати також і те, що в процесі історичного розвитку гендерні (не біологічні!) відмінності між чоловіками та жінками зменшуються. Тут потрібно застерегтися від очевидної теоретичної пастки. Скорочення гендерного розриву не може призвести до втрати людиною самотності та до формування тождності між людьми. Насправді ідея скорочення гендерного розриву впливає з природи демократичного дискурсу, оскільки “любов, ніжність, турботливість; компетентність, чеснотлюбство, самоствердження – все це людські якості, і всі людські істоти – як жінки, так і чоловіки – повинні мати на них рівні права” [8, с.412].

Критичний аналіз наведеної нами аргументації виявляє цілу низку проблемних питань, які позначають радше відхід від демократичного розвитку гендерної парадигми, аніж прогрес у цьому напрямку. Ми не заперечуємо того, що ХХ століття пережило переворот у статусі жінки. Жінки отримали громадянські та політичні права та можливості для самореалізації. Але очевидно, що така революція була неповною, адже ніякою мірою не зачепила статусу

чоловіка, не змінила status quo гегемонної маскулінності. Інша проблема стосується значного розриву, який існує між накопиченням теоретичного матеріалу у сфері гендерно орієнтованих досліджень та рівнем опрацювання та поширення даного матеріалу. Гендерні студії залишаються предметом дискусій окремих інтелектуалів, без рефлексії на рівні суспільства загалом. У той час як окремі особистості задумуються над тим, як позбавити формування гендерної ідентичності від репресивних стереотипів, більша частина суспільства задається питанням, чи мав рацію Флойд Делл, коли в 1917 році написав: “Коли Ви тримаєте жінку в скрині і сплачуєте орендну плату за цю скриню, то ставлення жінки до Вас неухильно змінює свій характер. Воно втрачає присмак легкого піднесення, притаманного демократії. Ваші стосунки перестають бути партнерськими, оскільки партнерство можливе лише за умови демократії. Це вже не спільне життя в супрязі – це надлам життя навпіл. Півжиття – кухня, вбрання й діти; друга половина – бізнес, політика й футбол. Не надто важить, яка з цих двох половин гірша. Будь-який уламок, коли йдеться про життя, майже ніщо загалом” [10, с.112]. В Україні гендерні студії як міждисциплінарна теорія пропонують аналіз гендерної проблематики в контексті політичного дискурсу в той час, як громадські лідери переважно дискутують про проблему екзистенційного вибору жінки, уперше сформульовану Сімоною де Бовуар: чи може жінка виконувати водночас кілька ролей, наприклад бути політиком або громадським діячем, дружиною і матір’ю, професіоналом та домогосподаркою водночас.

Штучна фрагментація суспільних сфер та дисциплін спричинила антагоністичний характер окремих громадських рухів громадянського суспільства: феміністки планують свої акції окремо від пацифістів, пацифісти окремо від антиглобалістів, антиглобалісти окремо від екологістів, хоча, по-суті, усі ці рухи демонструють низку спільних проблем, для розв’язання яких активісти намагаються консолідувати суспільство. Сюди ж варто віднести війни, збройні конфлікти та інші насильницькі акції, як такі маскулінні проекти, які сприяють деструкції гендерної парадигми та ставлять під сумнів демократичне врядування загалом.

На нашу думку, названі вище проблемні питання є індикаторами формування сучасного

політичного дискурсу. Без сумніву, новий тип дискурсу є продуктом демократії, точніше результатом впровадження окремих демократичних перетворень. Однак він знаходить підстави для свого існування й поза демократичними тенденціями врядування, що надає йому якості діалектичного заперечення демократичного розвитку й дозволяє нам застосувати для його характеристики інші параметри. Юрген Габермас визначає їх через два важливі процеси, що перетинаються в політичній відкритості, – комунікативне створення повноважної влади, з одного боку, а з іншого – маніпулятивне використання могутності ЗМІ, щоб створювати масову лояльність, попит та “поступливість” на протигагу системним імперативам [5, с.37]. Ідея про те, що людину можна якось схилити, спонукати, спровокувати до дії, лягла в основу стратегій маніпулювання. Глобалізація інформації та поява нових політичних та економічних центрів влади (міжнародні організації, ТНК, інформаційні мережі) посилила ефекти маніпулювання. Фактично відбулася зміна суті політичної влади й політики загалом. У даному контексті трансформувалась і логіка розвитку гендерної парадигми. На перший погляд, глобалізація мала б інтенсифікувати зміни в процесі встановлення справедливого гендерного порядку й сприяти поширенню та сприйняттю інформації про гендерну проблематику. Проте сучасний політичний дискурс формує нове проблемне поле гендерної парадигми. Насамперед мова йде про те, що інформація та послання, які отримують громадяни через ЗМК, перетворюють самих громадян в однорідну масу. Соціальна енергія, яка б мала вивільнитись через реакції громадян на отримані повідомлення, насправді послаблюється віртуальним простором. Якщо ми розуміємо комунікацію як обмін чи простір взаємозв’язку слова та відповіді, а відповідно й відповідальності, то, на думку Жана Бодрійяра, маємо погодитися, що мас-медіа виступають як антипровідники, що вони не транзитивні, і навіть антикомунікативні у своїй суті, більше того, вони не наділені психологічною та моральною відповідальністю, але виступають як особистісна кореляція одної та іншої сторони в процесі обміну [3, с.4]. Саме така політика не тільки формує, але й постійно збільшує розрив між стратегією гендерночужного формування рис характеру й стилю життя окремої людини і стратегією життя за гендер-

ним каноном. Як тільки процес суспільного обміну цінностями порушило формування віртуального простору, критична реакція як передумова трансформативної дії стала неможливою. У таких умовах “мас-медіа – це не просто сукупність технічних засобів для поширення та отримання інформації, це також нав’язування моделей” [3, с.12]. Це означає, що цілісного розвитку гендерної парадигми в політичному дискурсі не існує. Є дискретні атомізовані моделі, які можуть суперечити не тільки одна одній, але й самим собі і набувають ваги через сенсаційність або широту презентації. Можна припустити, що множина існування таких моделей створює передумови до існування множини виборів гендерної ідентичності. Однак в умовах відсутності будь-якої відповіді це твердження виглядає надто ідеалістично. Аналіз гендерних образів, пропонованих у ЗМК, призводить до висновку, що віртуальна реальність віддзеркалює в собі патріархат і може слугувати якнайповнішим джерелом його дослідження, але не зміни.

Заперечення провідної ролі традиційних політичних суб’єктів у процесі розгортання політичного дискурсу спричиняє трансформацію політичної влади. Згідно з Мішелем Фуко, влада в суспільстві виступає своєрідним відношенням відносин або ж синергетичним способом людської самоорганізації. Отже, зміна політичного дискурсу для реалізації справедливого гендерного порядку передбачає зміну динаміки владних відносин на міжособистісному рівні, адже старі форми буття влади, наприклад традиційні політичні інститути, приречені на трансформацію в новітні уніфіковані та спрощені моделі. Зауважимо, що відсутність зворотного зв’язку сама по собі не заперечує практики гендерночужих відносин та їх політичного значення. Природа домінуючих моделей виключає громадське втручання в їх принципи та розвиток, в основному вони закриті для рефлексії та критичної дискусії. Прикладом політичних моделей такого штибу ми можемо назвати феномен ЄС. Процес уніфікації права та політики країн Європи, а також вироблення спільних економічних проектів передбачають спрощення політичного життя окремої країни та стратегічне напрацювання консенсусних зразків політичної та економічної поведінки. Протиріччя має бути введене в модель і описане мовою моделі, тоді воно буде розглянуте. Наприклад, проблема-

тики прав жінок, прав етносу на самовизначення, прав чорношкірих та прав мігрантів можна звести до проблематики меншин. І вже в такому разі розглядати їх політичне становище й проекти зміни. У такому разі можна погодитись із Жилем Дельозом, який стверджує, що “поняття меншини означає простір факту чи події, тобто стан деякої групи, яка, незалежно від своєї чисельності, виключена з більшості чи прикладена до неї як підлеглий фрагмент, з погляду еталонного виміру, який установлює закон та фіксує більшість. У цьому сенсі правомірно казати, що жінки, діти, південні країни, “третій світ” та інший, як би багато їх не було, – усього лише меншини. Однак справедливо й те, що слово “меншини” описує не простір факту чи події, а становлення, в якому вони виступають. Становлення-меншина – це мета, причому така, яка зачіпає всіх, оскільки усі в неї включені, всі входять у становлення тому, що кожен конструює варіантність довкола єдиної деспотичної міри, намагаючись уникнути так чи інакше системи влади, яка утверджує таку міру як більшість” [6, с.273]. Таким чином, жінки не можуть бути меншиною, принаймні тому, що їх не менше за людей-чоловіків, а також тому, що становлення-жінка розглядається як певна потенційність кожного. Але в такому разі ми знову повертаємось до двох антагоністичних вимірів постдемократичного дискурсу: маргінальної культури та тотальності поширення моделей. Влада як мережа відносин набуває індивідуального характеру, її природа трансформативна та ацентрична у своїй суті. Вона є однією з найсуттєвіших характеристик стану розвитку суспільства, хоча реалізовується в дискретному середовищі маргінальної культури. Влада як відношення домінування–підпорядкування розгортається в процесі розгортання уніфікованих моделей, що надає політичним фактам штучної доконаності. Відповідно до такого стану справ більшість – це багаті білі чоловіки, а меншинами, на підняття політичного статусу яких скеровуються довгострокові стратегії, виступають жінки, чорношкірі, бідні чоловіки, етнічні групи, молодь тощо. При цьому вважати, що людина неодмінно очікує власної субординації й тим самим продукує останню, означає відкидання ролі владної діяльності. За Джудіт Батлер “влада, яка зовнішньо накладається на суб’єкт, є також владою, яку приймає сам суб’єкт, і таке прийняття складає інструмент становлення суб’єктом” [2, с.23].

Перш за все, нагадаємо, що процес глобалізації, який уже сьогодні набув рис незворотності, інтенсивного накопичення інформації та уніфікації життєвих практик, значною мірою впливає на розвиток кожного суспільства. Продуктом політичного розвитку даного процесу є поширення стандартизованих моделей політичної поведінки та буття суспільства загалом. У даному контексті гендерна парадигма може розглядатись щонайменше у двох варіантах політичного дискурсу: недемократичному та демократичному. Специфіка політичного розвитку сприяє розгортанню кожного з цих дискурсів у сучасних спільнотах, унаслідок чого вони відрізняються не просторово-часовою розмірністю, а площинами, що їх актуалізують. У такому аспекті гендерна проблематика виходить за межі доктрини фемінізму, оскільки зміщує акценти з проблеми визволення жінки у бік визволення людини кожного гендеру від патріархатного політичного домінування.

1. Аль-Каддафі М. Зелена книга. – Б.м.в. – 148 с.
2. Батлер Дж. Психика влади: теорії суб'єкції. – Харків: ХЦПІ; С.-Пб., Алетея, 2002. – 168 с.

3. Бодрийяр Ж. Реквием по масс-медиа // <http://www.socd.univ.kiev.ua/LOCAL/LIB/SOC/BODRIJAR/index.htm>.
4. Віденська декларація. – Розд.І. – Ст.8 // <http://ozis.kr.ua/domestic/vidkonv.html>.
5. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство. – Л.: Літопис, 2000. – 324 с.
6. Делёз Ж. Одним манифестом меньше // Метафизические исследования: Альманах Лаборатории Метафизических Исследований при философском факультете Санкт-Петербургского государственного университета. – Вып. 14. Статус иного. – С.-Пб.: Алетея, 2000. – 340 с.
7. Доннелл Дж. Права людини, демократія та розвиток // Лібералізм: Антологія / Упоряд. О.Проценко, В.Лісовий. – К.: Смолоскип, 2002. – 1126 с.
8. Кімел М. Гендероване суспільство. – К.: Сфера, 2003. – 490 с.
9. Коннелл Р. На захист маскуліності // Незалежний культурологічний часопис "І". – 2003. – №27. – С.20.
10. Dell F. Feminism for Men. – Boston: Beacon Press, 1992. – 240 p.
11. Morgan R. Sisterhood is Powerful: An Anthology of Writings from the Women's Liberation Movement. – New York: Vintage. – 640 p.

O.SOROKOPUD

GENDER PARADIGM IN THE POLITICAL DISCOURSE

In the article the gender paradigm in the modern political discourse is a key issue of the research. The authors outlined specific ways of gender paradigm development that transform modern politics as well as political power in the discourses of non-democratic and democratic societies.

Key words: *gender, modern political discourse, paradigm, non-democratic and democratic societies.*

УДК 303.725.1
ББК 66.011.1

Ярослав Ярош

“ТРЕТІЙ СЕКТОР”: СПЕЦИФІКА, МІСЦЕ Й РОЛЬ У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті аналізується участь “третього сектора” в системі громадянського суспільства та їхній внесок у процес державотворення. Необхідною умовою розвитку організацій є їх активна участь у державницькій діяльності. Обґрунтовується висновок, що творення громадянського суспільства в Україні тісно пов'язане з конкретними соціально-економічними та духовними можливостями суспільства.

Ключові слова: *рух, громадська організація, громадсько-політичний рух, громадянське суспільство, влада.*

Аналіз місця й ролі “третього сектора” в політичних процесах дає змогу виділити такі головні аспекти. По-перше, “третій сектор” усе

більше виступає суб'єктом політики, беручи все активнішу роль у формуванні та реалізації державної політики; по-друге, “третій сектор”